

ความเชื่อและพิธีกรรมเพื่อยึดเหนี่ยวจิตใจภายใต้สถานการณ์โควิด-19
ของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ชายแดนไทย-เมียนมา จังหวัดแม่ฮ่องสอน
**The Belief and Ritual for Mental Under COVID-19 Situation of Ethnic
Group in Thailand- Myanmar Border Area of Mae Hong Son Province**

อิทธิพงษ์ ทองศรีเกตุ,
จิรวัดน์ รักชาติ และ พสุนิต สารมาศ
มหาวิทยาลัยแม่โจ้
**Ittipong Thongsrikate,
Jirawat Rugchat and Pasunit Saramad**
Meajo University, Thailand
Corresponding Author, E-mail: Thongsrikatei@gmail.com

บทคัดย่อ

ภายใต้วิกฤติของโรคระบาดโคโรนาไวรัส 2019 มาตรการทางกายภาพเพื่อป้องกันการแพร่กระจาย และการติดเชื้อก่อเกิดขึ้น ขณะที่ผู้คนก็แสวงหาที่พึ่งทางใจเพื่อผ่อนคลายความตึงเครียด บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมเพื่อยึดเหนี่ยวจิตใจภายใต้สถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 ของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ชายแดนไทย-เมียนมา จังหวัดแม่ฮ่องสอนใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพในการศึกษา เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ และกลุ่มชาติพันธุ์กระเหรี่ยงแดง จำนวน 20 คน จาก 4 ชุมชนที่ตั้งอยู่ใกล้กับพื้นที่ชายแดนไทย-เมียนมา จังหวัดแม่ฮ่องสอน การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา

ผลการศึกษาพบว่า การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ได้สร้างความหวาดกลัว ความวิตกกังวลต่อการติดโรคที่มีอำนาจมาสู่การเสียชีวิตอย่างฉับพลัน กลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ชายแดนได้ประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อที่มีมาแต่โบราณ กลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ได้ประกอบพิธีวานปะลึกและเลี้ยงผีเจ้าเมือง ส่วนกลุ่มชาติพันธุ์กระเหรี่ยงแดงได้ประกอบพิธีเสี่ยงทางกระดูกไก่และปลุกเสาดันตี ความเชื่อและพิธีกรรมที่ประกอบขึ้นของทั้งสองกลุ่มชาติพันธุ์เป็นเสมือนเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ช่วยประโลมให้คนในชุมชน สังคมผ่อนคลายจากความตึงเครียด ตลอดจนเป็นกำลังใจในการต่อสู้กับการระบาดของโรคโควิด-19 และเป็นแนวทางหนึ่งในการรักษาที่ตั้งอยู่บนฐานคิดแบบพหุลักษณะทางการแพทย์อันเป็นการดูแลสุขภาพภายใต้ความเชื่อ พิธีกรรมและวัฒนธรรมท้องถิ่น

* วันที่รับบทความ : 7 กุมภาพันธ์ 2567; วันแก้ไขบทความ 13 มีนาคม 2567; วันตอบรับบทความ : 14 มีนาคม 2567

คำสำคัญ: ความเชื่อ; พิธีกรรม; โรคโควิด-19; จิตใจ; กลุ่มชาติพันธุ์

Abstract

Under the crisis of the Coronaviruses 2019 (COVID-19) epidemic. Physical measures to prevent spread and infection were born. Meanwhile, people are seeking spiritual refuge together. The purpose of this article to study belief and ritual for mental under COVID-19 situation of ethnic group in Thailand- Myanmar border area of Mae Hong Son province. Qualitative research methods were used in the study. Data were collected through in-depth interviews with the target group of the Tai-Yai ethnic group, and Kaya ethnic group, numbering 20 people from 4 communities located near the Thai-Myanmar border area, Mae Hong Son Province. Data analysis used content analysis.

The results found that COVID-19 outbreak has created fear anxiety about contracting a disease can lead to sudden death. Ethnic group in border communities perform rituals according to ancient beliefs. Tai Yai ethnic group performs the Wan Pa Liek ceremony and feeds the spirit of the city governor as for ethnic groups the Kaya performed the chicken bone staking ceremony and planted thethi poles. The beliefs and rituals of both ethnic groups serve as a spiritual anchor help comfort people in the community, society relaxes from stress, as well as providing moral support in fighting the COVID-19 outbreak, and it is one way of treatment that is based on the idea of medical pluralism, which is health care under belief, local rituals, and culture

Key words: Belief; Ritual; COVID-19; Mental; Ethnic group

บทนำ

การระบาดของโรคโคโรนาไวรัส (โควิด-19) เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและยาวนานกว่า 3 ปี ก่อให้เกิดการสูญเสียชีวิตของบุคคลอันเป็นที่รัก และการสูญเสียทางเศรษฐกิจทั้งในระดับครอบครัวและประเทศ นำมาสู่ความวิตกกังวล ความกลัว และความเครียด ภายใต้วิกฤติของสถานการณ์ที่เกิดขึ้นนี้การดูแลด้านจิตใจเพื่อให้มีจิตใจที่เข้มแข็ง ปลอดภัย และมีความสุขจึงเป็นสิ่งสำคัญ (วิภาพันธ์ ม่วงสกุล รัชชิต ธิษฐจร บัณฑิต พิเศษ และนิตยา วิโรจนะ, 2565) ข้อมูลจากกรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข พบว่า คนไทยมีความวิตกกังวลจากการระบาดของโรคโควิด-19 ร้อยละ 71.5 วิตกกังวลเรื่องรายจ่าย ค่าใช้จ่ายในครอบครัว ร้อยละ 70.0 มีความกังวลด้านสุขภาพอนามัยของตนเองและคนในครอบครัว และร้อยละ 60 มีภาพจิตใจที่ย่ำแย่ เครียด คิดมาก เบื่อชีวิต (กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข, 2563) ขณะเดียวกันองค์การอนามัยโลกได้ออกรายงานคำแนะนำด้านสุขภาพจิตและจิตสังคมในช่วงการระบาดของโรคโควิด-19 ในเดือนมีนาคม 2563 ให้ประชาชนทั่วไปปฏิบัติ เช่น การดูแลสุขภาพจิตใจในช่วงเวลาของการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 มีความสำคัญเท่ากับการดูแลสุขภาพกาย การไม่สร้างตราบาปให้กับผู้ป่วยด้วยโรคนี้ว่าเป็นตัวเชื้อโรค หรือพยายามใช้วิธีการจัดการอารมณ์ที่เป็นประโยชน์กับตัวเองและได้ผลสำหรับตัวเอง เป็นต้น เช่นเดียวกับรัฐบาล

ของสหราชอาณาจักรที่ได้ออกคำแนะนำด้านสุขภาพจิตและสุขภาวะในช่วงโควิด-19 ในปลายปี 2563 ที่ผ่านมา (SDG Move, 2564)

การหาแนวทางในการช่วยลดความวิตกกังวลจากการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ในหลายประเทศมีการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อเพื่อช่วยปิดเป่า การจัดจำกัดการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 เช่น ศาสนาคริสต์ 18 นิยายในประเทศโรมาเนีย จัดพิธีทางศาสนาเพื่อสร้างขวัญและกำลังใจและเพื่อเยียวยาสังคมให้อยู่รอดปลอดภัยจากโควิด-19 หรือพระสงฆ์ในประเทศศรีลังกาประกอบพิธีสวดขับไล่โควิด-19 ที่จัตุรัสอินสภาพในกรุงโคลัมโบ (นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ, 2564) ขณะที่ประเทศไทยได้มีการจัดพิธีเลี้ยงผี พิธีฌาปนกิจหุ่นายโควิด การสวดมนต์คาถา การขอพร เพื่อขับไล่ จำกัด หรือป้องกันการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 (อภิลักษณ์ เกษมผลกุล และสินีกันต์ แก้วกันหา, 2563) โดยอาศัยอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือผีในการปิดเป่าสิ่งชั่วร้าย เช่น ผีฟ้าพญาแถน ผีปู้ตา ผีป่าในภาคอีสาน และผีเจ้านายในภาคเหนือ เมื่อคนในสังคมเกิดอาการเจ็บป่วยก็จะอาศัยอำนาจของผีในการรักษาโรคร้ายไข้เจ็บต่าง ๆ โดยส่วนใหญ่ผู้คนจะประกอบพิธีกรรมขอขมา หรือเซ่นไหว้ เพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกป้อง ช่วยลดบันดาลให้หายจากการเจ็บป่วยและเหตุการณ์ที่กำลังเผชิญ และยกโทษให้มนุษย์ (สามารถ ใจเตี้ย และวราภคณา สินธูยา, 2562; โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และยงศักดิ์ ตันติปิฎก, 2550) ภายใต้สถานการณ์โรคระบาดโควิด-19 ที่เกิดขึ้นอันยากที่จะควบคุม อีกทั้งได้สร้างความทุกข์ให้กับคนในสังคม ความเชื่อต่าง ๆ ที่คนไทยนับถือจึงกลายมาเป็นทางเลือกหนึ่งในการจัดการกับโรคระบาด รวมทั้งการต่อความต้องการทางด้านจิตใจ (อภิลักษณ์ เกษมผลกุล และสินีกันต์ แก้วกันหา, 2563)

การดูแลรักษาทางจิตใจของผู้ที่กำลังเผชิญกับการวิกฤติของโรคระบาด ผ่านมิติของความเชื่อทางวัฒนธรรม หรือการประกอบพิธีกรรม เพื่อลดบ่อนภัยความวิตกกังวล ความโชคร้ายที่เกิดขึ้นกับตนเอง ตลอดจนชุมชนและสังคมเป็นแนวทางหนึ่งที่ตั้งอยู่บนฐานคิดแบบพหุลักษณะทางการแพทย์ (Medical pluralism) โดยเชื่อว่าในชุมชนไม่มีระบบการแพทย์ใดที่สามารถตอบสนองความต้องการของมนุษยชาติได้ครบทุกมิติ การดูแลรักษาทางการแพทย์จึงต้องมีความหลากหลายของการอยู่ร่วมกันในสังคมรวมทั้งวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน (Kleinman, 1980) เนื่องจากในสังคมหนึ่ง ๆ ย่อมจะมีระบบการแพทย์ดำรงอยู่มากกว่าหนึ่งระบบเสมอ ไม่ว่าจะสังคมนั้นจะเป็นสังคมสมัยใหม่ที่มีความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ หรือสังคมดั้งเดิมที่ห่างไกลจากความทันสมัย(โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2549; สังคม ศุภรัตน์กุล, 2561) ภายใต้แนวคิดพหุลักษณะทางการแพทย์ที่กล่าวมานี้สามารถแบ่งระบบย่อย ๆ ออกเป็น 3 ระบบ ประกอบด้วย 1) ระบบการแพทย์ของสามัญชน หรือระบบสุขภาพภาคประชาชน (Popular sector) 2) ระบบการแพทย์พื้นบ้าน (Folk sector) และ 3) ระบบสุขภาพภาควิชาชีพ (Professional sector) ทั้ง 3 ระบบมีความเกี่ยวข้องกัน และเมื่อความเจ็บป่วยเกิดขึ้น บุคคลก็สามารถใช้ระบบการดูแลรักษาได้มากกว่าหนึ่งระบบ ไม่จำเป็นต้องพึ่งพาการดูแลรักษาเพียงระบบเดียว

จังหวัดแม่ฮ่องสอนเป็น 1 ใน 7 จังหวัดของประเทศไทยที่มีพื้นที่ชายแดนติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน โดยมีพื้นที่ติดต่อกับรัฐฉาน รัฐคะยา และรัฐคอกุเล ประเทศเมียนมา โดยทุกอำเภอของจังหวัดแม่ฮ่องสอนมีเขตแดนติดต่อกับประเทศเมียนมามีระยะทางรวม 483 กิโลเมตร และมีจุดผ่อนปรนทางการค้าชายแดน (Check Point for Border Trade) จำนวน 5 แห่ง และมีช่องทาง-ท่าข้ามบริเวณชายแดนมากกว่า 30 แห่ง (การจัดการค้าชายแดน, 2562) ภายใต้สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ทางจังหวัดแม่ฮ่องสอนมีการเฝ้าระวังจากผู้ที่เดินทางมาจากประเทศเมียนมา มีการวางกำลังสกัดกั้นผู้ลักลอบเข้าเมืองโดยผิดกฎหมาย และมาตรการทางด้านสาธารณสุข (กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข, 2563) อย่างไรก็ตามแม้ว่ามีความพยายามสกัดกั้นในการเดินทางเข้าออกด้วยการปิดชายแดน ทว่าในพื้นที่ชายแดนยังมีการเคลื่อนย้าย การทำกิจกรรม และวิถีชีวิตต่าง ๆ ของผู้คนในชุมชน (โสภี อุณหะยา, 2557) ซึ่งมีความเสี่ยงต่อการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ที่มาจากการลักลอบเข้ามาในพื้นที่ชายแดนของผู้คน ตลอดจนสินค้าที่ยังคงมีการเคลื่อนย้าย ขณะเดียวกันการระบาดของโรคโควิด-19 ได้สร้างความวิตกกังวลใจ ความกลัวให้กับกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ เนื่องจากการไม่ทราบที่ไปที่มาของการแพร่ระบาด ความรุนแรงของโรคที่อาจส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต กอปรกับเป็นพื้นที่ค่อนข้างห่างไกล ไม่สะดวกในการเข้ารับบริการทางการแพทย์และสาธารณสุขหากเกิดการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 เป็นวงกว้าง ดังนั้นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อาจมีการแสวงหาแนวทางในการป้องกันโรคทั้งทางกายภาพและทางจิตใจ ด้วยการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ เพื่อช่วยเยียวยาทางจิตใจ ผ่อนคลายจากวิตกกังวลจากโรคระบาดที่เกิดขึ้น ตลอดจนสร้างความเข้มแข็งทางจิตใจที่จะเผชิญหน้ากับการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 หรือโรคอุบัติอื่นในอนาคตได้ต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมเพื่อยึดเหนี่ยวจิตใจของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ชายแดนไทย-เมียนมา จังหวัดแม่ฮ่องสอน ภายใต้สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19

ระเบียบวิธีวิจัย

บทความวิจัยเรื่อง ความเชื่อและพิธีกรรมเพื่อยึดเหนี่ยวจิตใจของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ชายแดนไทย-เมียนมา จังหวัดแม่ฮ่องสอน ภายใต้สถานการณ์โควิด-19 ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) เพื่อให้ข้อมูลอย่างลุ่มลึกเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ชายแดนไทย-เมียนมา จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยมีพื้นที่ในการวิจัยคือ ชุมชนที่ตั้งอยู่ใกล้กับจุดผ่อนปรนการค้าชายแดนไทย-เมียนมา จังหวัดแม่ฮ่องสอน ในรัศมีไม่เกิน 30 กิโลเมตร จำนวน 4 ชุมชน ประกอบด้วย 1) ชุมชนบ้านต่อแพ ซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับจุดผ่อนปรนการค้าชายแดนห้วยต้นนุ่น อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน 2) ชุมชนนาปลาจาด

3) ชุมชนบ้านห้วยผึ้ง ทั้งสองชุมชนตั้งอยู่ใกล้กับจุดผ่อนปรนการค้าชายแดนบ้านห้วยผึ้ง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน และ 4) ชุมชนบ้านห้วยเสือเฒ่า ตั้งอยู่ใกล้กับจุดผ่อนปรนการค้าชายแดนบ้านน้ำเพียงดิน อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ทั้ง 4 ชุมชนมีประชากรหลักที่อาศัยอยู่ในชุมชนคือ กลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ (Tai-Yai) และกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงแดง (Kaya)

คณะผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่และกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงแดง จำนวน 20 คน โดยใช้การเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก(In - depth interview) โดยมีเครื่องมือในการสัมภาษณ์คือ แนวทางการสัมภาษณ์ (Interview guideline) ที่พัฒนามาจากการทบทวนวรรณกรรม แนวคิด ทฤษฎี และได้ผ่านตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือจากผู้เชี่ยวชาญ แนวทางการสัมภาษณ์มีลักษณะข้อคำถามที่เป็นปลายเปิด (Opened form) ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลตั้งแต่เดือนเมษายน 2565 ถึงเดือนสิงหาคม 2565 ทั้งนี้กลุ่มเป้าหมายในการวิจัยต้องผ่านเกณฑ์การคัดเลือกผู้เข้าร่วมการวิจัย (Inclusion criteria) ประกอบด้วย 1) เป็นผู้มีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป 2) สามารถอ่าน เขียนและสื่อสารภาษาไทยได้ และ 3) มีความเต็มใจในการให้ข้อมูล

จากการสัมภาษณ์กับกลุ่มเป้าหมายในการวิจัย ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเป็นผู้ให้ข้อมูลเพศชาย จำนวน 13 คน และเป็นผู้ให้ข้อมูลเพศหญิง จำนวน 7 คน มีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไปจนถึงอายุ 59 ปี ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนตั้งแต่กำเนิด (อาศัยอยู่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน) ประกอบอาชีพเกี่ยวกับภาคเกษตรกรรม และมีความวิตกกังวลเกี่ยวกับการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ที่จะแพร่ระบาดเข้ามาอยู่ในชุมชน จึงให้ความสำคัญกับการร่วมมือในการปฏิบัติตามมาตรการการป้องกันโรคทั้งที่เป็นมาตรการที่กำหนดมาจากภาครัฐ เช่น การสวมใส่หน้ากากอนามัยเมื่อออกจากบ้าน (Mask wearing) การเว้นระยะห่างทางสังคม (Social distancing) การล้างทำความสะอาดมือ (Hand washing) การงดเข้าร่วมกิจกรรมที่มีคนจำนวนมาก และมาตรการที่กำหนดขึ้นมาในชุมชน เช่น การปิดชุมชน งดเดินทางเข้า-ออกชุมชน หรือการไม่ให้บุตรหลานที่อยู่นอกชุมชนเดินทางเข้ามาในชุมชนหากไม่มีความจำเป็น เป็นต้น

การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (Content analysis) ด้วยการนำเทปเสียงที่ได้จากการสัมภาษณ์มาถอดเป็นเนื้อความแบบคำต่อคำ แยกบทสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล พร้อมตรวจสอบความความถูกต้อง กำหนดรหัสให้กับข้อความ หรือเนื้อความที่ได้จากการทบทวนเอกสาร งานวิจัย และแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง และเรียบเรียงเพื่อจัดกลุ่มสำหรับตอบวัตถุประสงค์การวิจัย ในส่วนของจริยธรรมการวิจัย การวิจัยได้ผ่านการรับรองจริยธรรมการวิจัย จากคณะกรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยพายัพ รหัส PYU_REC No.64/055 ลงวันที่ 14 มกราคม พ.ศ.2565

ผลการวิจัย

ความเชื่อ ที่พิธีกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ชายแดนไทย-เมียนมา จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นความเชื่อที่คนในชุมชนได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่ยังไม่เกิดโรคระบาดโควิด-19 หรือเคยมีประสบการณ์มาแล้วในอดีตและนำความเชื่อเหล่านั้นมาปฏิบัติอีกครั้งหนึ่ง โดยปรากฏในรูปแบบของการจัดพิธีกรรมตามความเชื่อที่อยู่ทั้งในศาสนาและพิธีกรรมของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งพิธีกรรมเหล่านั้นจะจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี จัดทุก 3 หรือ 5 ปี ในแต่ละชุมชน ในช่วงสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 แม้ว่าจะมีข้อจำกัดในการจัดกิจกรรม เนื่องจากต้องมีการรวมตัวของคนชุมชนเพื่อจัดเตรียมสิ่งของ สถานที่ รวมถึงการจำกัดคนเข้าร่วมพิธี แต่กลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในชุมชนก็ยังคงดำเนินต่อไป ด้วยการคงไว้ซึ่งสาระสำคัญของพิธี มีความเชื่อและพิธีกรรมที่กลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ชายแดนไทย-เมียนมา จังหวัดแม่ฮ่องสอนใช้ในการยึดเหนี่ยวจิตใจภายใต้สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ดังนี้

การขอพรไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ การเสี่ยงทายกระดูกไก่ และปลุกเสกต้นไม้ ของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงแดง

กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง (Karen Ethnicity) เป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่อาศัยอยู่บนที่สูงของจังหวัดแม่ฮ่องสอน และตามรอยต่อระหว่างชายแดนไทย-เมียนมา กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงยังสามารถจำแนกออกเป็นกะเหรี่ยงขาว กะเหรี่ยงแดง กะเหรี่ยงคอยาว กะเหรี่ยงหุยาว เป็นต้น ภายใต้สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในพื้นที่ชุมชนบ้านห้วยเสือเฒ่า ซึ่งอยู่ใกล้กับจุดผ่อนปรนการค้าชายแดนบ้านน้ำเพียงดิน เป็นจุดผ่อนปรนการค้าชายแดนทางน้ำมีแม่น้ำปายเป็นแม่น้ำสำคัญในการขนส่งสินค้าจากประเทศเมียนมามายังจุดผ่อนปรนการค้าชายแดนแห่งนี้ การระบาดของโรคโควิด-19 ในระยะแรก (ประมาณต้นปี 2563) ได้มีการปิดกั้นไม่ให้บุคคลภายนอกเข้า-ออกชุมชน มีการตั้งจุดคัดกรอง รณรงค์ให้คนในชุมชนสวมหน้ากากอนามัย ล้างมือ เป็นต้น ชาวบ้านในชุมชนต่างตระหนักและตื่นตัวกับสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ที่เกิดขึ้นและหวังกันว่า จะแพร่ระบาดเข้ามายังชุมชน ชาวบ้านในชุมชนและผู้นำชุมชนได้เดินทางไปยังพื้นที่ป่าบริเวณขุนห้วยเตือ ซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับชายแดนประเทศเมียนมา เพื่อไปขอพรกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยชาวบ้านในชุมชนเชื่อกันว่าเมื่อไปขอพรในพื้นที่ดังกล่าวแล้วจะได้รับความปลอดภัย ดังคำบอกเล่าที่ว่า

“...ถ้าเป็นของกะเหรี่ยงแดงเขาก็มีพิธีกรรมที่อยู่ห้วยเตือ ซึ่งไกลมากต้องเดินไปประมาณครึ่งวัน เขาจะเลี้ยงด้วยหมูเขาจะมีพิธีของเขา เชื่อกันว่าตรงนั้นเป็นจุดที่เขาเคยไปขอแล้วก็หมู่บ้านเขา เขาเคยป่วยด้วยโรคที่ติดต่อแบบนี้เหมือนกันเมื่อสมัยก่อนโน้นอะคะ เขาเคยไปขอแล้ว จากนั้นหมู่บ้านเขาก็ดีขึ้น ไม่มีคนตายไม่มีคนเจ็บป่วยอย่างนี้จะคะ จากนั้นเมื่อโควิดกำลังจะเริ่มระบาดคนในหมู่บ้านก็เลยไปขอกันที่นั่น ด้วยความเชื่อของเขา ไปขอเหมือนนั้นก็ให้ ช่วยปกป้องคุ้มครองหมู่บ้านของเราอย่างนี้ ให้ชาวบ้านพ้นจากโรคร้ายแรงครั้งนี้...”

ประสบการณ์การเผชิญกับโรคระบาดที่มีความคล้ายคลึงกันกับโรคโควิด-19 ของชาวบ้าน ห้วยเสือเต่า สะท้อนให้เห็นถึงการนำเอาบทเรียน ประสบการณ์ที่ผ่านมาในอดีตมาใช้เพื่อเป็นสิ่งยึดเหนี่ยว จิตใจ โดยเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะช่วยปกป้องคุ้มครองให้หมู่บ้านรอดพ้นจากโรคระบาด ดลบันดาลให้ชุมชนที่อยู่ อาศัยไม่มีใครเจ็บป่วยหรือล้มตายจากโรคระบาดที่เกิดขึ้น

ขณะที่ชาวบ้านในชุมชนบ้านห้วยผึ้ง ซึ่งเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ใกล้กับจุดผ่อนปรนการค้าชายแดน บ้านห้วยผึ้ง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงแดง การระบาดของโรคโควิด-19 ชุมชนแห่งนี้ไม่ได้มีการปิดชุมชน เนื่องจากเป็นทางสัญจรหลักที่เข้าไปยังตัวเมือง แม่ฮ่องสอนและจุดผ่อนปรนการค้าชายแดนบ้านห้วยผึ้ง ผู้นำชุมชนร่วมกับชาวบ้านได้มีการจัดตั้งจุดคัดกรอง เพื่อตรวจวัดอุณหภูมิ การลาดตระเวนบริเวณชายแดนร่วมกับเจ้าหน้าที่ด่านชายแดน อาสาสมัครป้องกันภัยฝ่าย พลเรือน (อปพร.) และผู้นำชุมชน ควบคุมไปกับการดำเนินมาตรการป้องกันโรคด้วยการสวมหน้ากากอนามัย ล้างมือ งดกิจกรรมการรวมกลุ่มของคนจำนวนมาก เป็นต้น นอกเหนือจากมาตรการป้องกันโรคโควิด-19 ตาม มาตรการทางสาธารณสุขแล้ว ชาวบ้านในชุมชนได้ประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของคนในชุมชน คือ การทำ พิธีเสี่ยงทายกระดูกไก่และปลุกเสาดันธิ พิธีกรรมที่ประกอบขึ้นมานี้เพื่อพยากรณ์ (Prediction) หรือเสี่ยงทาย เกี่ยวกับความรุนแรงของการระบาดของโรคโควิด-19 ที่จะเกิดขึ้นกับคนในชุมชน

ชาวบ้านในชุมชนบ้านห้วยผึ้ง มีความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมเสี่ยงทายกระดูกไก่ว่า หากมี โรคภัยไข้เจ็บ หรือภัยอันตรายที่เข้ามายังหมู่บ้านก็จะใช้พิธีกรรมในการเสี่ยงทาย ส่วนหนึ่งเพื่อให้ชุมชน เตรียมพร้อมรับมือกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นและอีกส่วนหนึ่งเป็นการเสริมสร้างกำลังใจให้กับคนในชุมชน โดยนำ กระดูกไก่ (บริเวณน่องติดสะโพก) เลือกลงมาหนึ่งคู่ ทั้งนี้ไก่ที่นำมาเสี่ยงทายใช้ไก่ที่เลี้ยงในชุมชน ผู้ที่เลือกไก่มา จะต้องเป็นผู้ชาย หลังจากนั้นก็มีหมอผีในชุมชนเป็นผู้ทำพิธีเสี่ยงทาย โดยให้ผลของการเสี่ยงทายไม่ว่าจะดี หรือไม่ดีให้ปรากฏในกระดูกไคนั้น ดังคำบอกเล่าที่ว่า

“...เสี่ยงทายกระดูกไก่ โควิดจะมาถึงบ้านเราไหม เราจะมีมาตรการอย่างไร ดูหมด เลย กระดูกไก่เอา เลือดไก่สด ๆ ไปหยอดที่ตันธิ คล้ายๆกับเราบนบาน ขอทุกอย่างขอให้ ปรากฏในนี้ ให้ปรากฏในกระดูกไคนี้...”

ภาพที่ 1 พิธีกรรมปลูกเสาดันธีของกลุ่มชาติพันธุ์กระเหรี่ยงแดงในชุมชนห้วยผึ้ง
ตำบลห้วยผา อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ผลการเสี่ยงทายกระดูกไก่ของคนในชุมชนแห่งนี้พบว่า “ดี” หมายความว่า คนในชุมชนจะไม่
มีใครเสียชีวิตจากโรคโควิด-19 และชุมชนก็ยังดำเนินการป้องกันต่อไปด้วยการไม่ให้คนภายนอกเข้ามาใน
ชุมชน ร่วมกันดูแลสมาชิกในชุมชน และสวมใส่หน้ากากอนามัย เป็นต้น ดังคำบอกเล่าของคนในชุมชนที่ว่า

“...พิธีที่เสี่ยงทายนี้ทำหลังจากโควิด-19 เกิดขึ้นแล้วเขากลัวเขามากี่มาลุ่น มาเสี่ยง
ทายกัน ยังไม่ระบาดในชุมชน แล้วก็เสี่ยงทาย... ถ้าเกิดมันดีเราก็ดำเนินมาตรการต่อไป คือ
ไม่ให้ลูกหลานที่อยู่ภายนอกเข้ามา เราจะใช้ชีวิตปกติดูแลกัน ไปไหนก็ใส่แมส หลังจากทำพิธี
เสร็จแล้วเราก็ทำบุญ คนไหนที่เคราะห์ไม่ดีเราก็ทำบุญ ในพิธีต้นธีนี้มันจะแฝงไปด้วยความ
เคารพนับถือปู่ย่า ตายาย ก็จะมีการขอขมากันในพิธีนี้...”

ภาพที่ 2 การเสีงทายกระดูกไก่ของกลุ่มชาติพันธุ์กระเหรี่ยงแดง ชุมชนห้วยผึ้ง ตำบลห้วยผา อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

พิธีกรรมการเสีงทายกระดูกไก่ของคนในชุมชนแห่งนี้เปรียบเสมือนการรักษาโรคให้กับคนในชุมชน เมื่อประสบกับปัญหา ภัยอันตราย โรคระบาด ความเจ็บป่วย ก็จะประกอบพิธีกรรมขึ้นเพื่อเสีงทาย หรือทำนายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งมีลักษณะคล้ายการถามเมื่อ หรือการถามหมอผีตามความเชื่อของคนล้านนา และนำผลจากการเสีงทายมาปฏิบัติ รักษาเพื่อให้รอดพ้นจากปัญหาที่กำลังเผชิญ

“...เสีงทายกระดูกไ่นี้มีปกติ ถ้ามีเรื่องปู่เราก็มาทำพิธี สารพัดเรื่องในเรื่องของการเจ็บไข้ได้ป่วยต่างๆ การทำมาหากิน การเกษตรก็ใช้พิธีนี้ ถ้าสมมติว่าป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุไปหาหมอ หมอวินิจฉัยออกกว่าไม่รู้ เขาก็มาเสีงทายตรงนี้ ถ้าเราเสีงทายแล้วเขาจะบอกหมดเราก็ทำพิธีต่อ เช่น เรียกขวัญ หรือทำบุญ มัดมือ คล้ายๆกับผียามมอหนึ่งของทางล้านนา...”

การประกอบพิธีวานปะสิ๊ก (พิธีสืบชะตา) การเลี้ยงผีเจ้าเมือง ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่

กลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ (Tai Yai Ethnicity) เป็นกลุ่มชาติพันธุ์หลักที่อาศัยอยู่ในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยอพยพมาจากดินแดนทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศพม่าที่เรียกกันว่ารัฐฉาน แถบเมืองหมอกใหม่ เมืองนาย เมืองลานเคอ และเมืองอื่น ๆ แถบลุ่มน้ำสาละวิน เข้ามาอาศัยในจังหวัดแม่ฮ่องสอนเมื่อราว พ.ศ. 2374 ซึ่งตรงกับรัชสมัยของรัชกาลที่ 3 กระจายตัวกันอยู่อาศัยในทุกอำเภอของจังหวัดแม่ฮ่องสอน

การเข้ามาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนไทใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนที่มีระยะเวลาว่าหนึ่งศตวรรษ กลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ยังคงยึดเอาวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะ ที่มาจากผสมผสานเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่แสดงถึงความเป็นชาติพันธุ์ที่มีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง ไม่ว่าจะ เป็นภาษาพูด ภาษาเขียน การแต่งกาย การละเล่น การแสดง อาหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อและความ เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา กลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่เชื่อว่าการทำบุญจะส่งผลต่อความเจริญก้าวหน้าครอบครัว เจริญรุ่งเรือง ดังปรากฏในประเพณีปฏิบัติเกี่ยวกับกิจกรรมทางศาสนา 12 เดือน หรือที่เรียกว่า หย่าสิบสิบสอง หรือพิธี 12 ราศี

พิธีวานปะลึก หรือ พิธีสืบชะตาของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ เป็นพิธีกรรมหนึ่งที่ยังคงดำเนินการ จัดพิธีกรรมนี้ขึ้นในชุมชน แม้ว่าจะมีการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ในการทำพิธีกรรมจะมี “ตาแหลว” ซึ่งเป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่ มัดด้วยด้าย หญ้าคา สายสิญจน์และฝักส้มป่อยเป็นสัญลักษณ์สำคัญในพิธีกรรมนี้ โดย เชื่อว่าตาแหลวเป็นสิ่งที่ดักความชั่วร้ายและสิ่งอัปมงคล และยังเชื่อว่าหากผู้ใดได้ลอดตาแหลวก็จะสามารถขจัด ปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายนั้นให้ออกไปจากร่างกายได้และวัตถุมงคลอื่น ๆ ในแต่ละชุมชนจะเลือกพื้นที่เพื่อจัดทำพิธีขึ้น ในช่วงเดือนสาม (เมษายน) เช่น ชุมชนห้วยเตือ ตำบลผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้ใช้บริเวณทาง แยกในชุมชนเป็นสถานที่ประกอบพิธีวานปะลึก หรือการทำบุญกลางบ้าน พิธีจัดขึ้นมาเป็นประจำทุกปีเพื่อ สะเดาะเคราะห์ ปัดเป่าสิ่งอัปมงคล ชั่วร้ายให้ออกนอกชุมชน ผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนนำเอาถ่านน้ำใส่น้ำขมิ้น ส้มป่อยใส่หินทราย พร้อมกับตาแหลว 7 ชั้นและไปไม้มงคลต่างๆ และด้ายสายสิญจน์เข้าร่วมทำพิธี คนใน ชุมชนถือว่าพิธีที่เกิดขึ้นนี้เป็นพิธีที่สำคัญ ซึ่งในช่วงประกอบพิธีกรรมนี้มีการปิดทางเข้า-ออกชุมชนจนกว่าพิธี จะแล้วเสร็จ หลังจากนั้นผู้ที่มาร่วมพิธีก็นำเอาตาแหลวไปปักไว้ทางเข้าออกและออกของหมู่บ้าน ส่วนชาวบ้าน ก็จะไปแขวนตาแหลวและไปไม้มงคลไว้หน้าประตูบ้านและเอาหินทรายโปรในบ้าน นอกบ้าน หลังคาบ้าน เพื่อ ป้องกันสิ่งชั่วร้ายที่จะเข้าภายในบ้าน

“...ในช่วงเกิดโควิด-19 ก็มีการทำพิธีกรรมสืบชะตาหมู่บ้าน ในตอนนั้นเราก็มีการทำ ตาแหลว โดยเขา (ชาวไทใหญ่แต่ละครอบครัว) จะสานตาแหลวของตนเองเอาไปรวมกันให้ พระสงฆ์ 5 รูปสวดมนต์และทำพิธีกรรมให้ที่กลางหมู่บ้านใช้เวลาประมาณครึ่งชั่วโมง ซึ่งก็ เหมือนเป็นการขับไล่สิ่งไม่ดีออกจากหมู่บ้าน หลังจากทำพิธีกรรมแล้วก็จะนำเอาตาแหลวไป แขวนไว้ที่ประตูบ้าน โดยที่ตาแหลวก็จะประกอบไปด้วยวัตถุมงคลดีสิทธ์หลายชนิดมาสานและ มัดรวมกัน เช่น ไม้ไผ่จักสาน หญ้าแฝก ไม้ก้าง ถั่ว ฝักกุ่ม หนามเจ็ดเชื้อ เป็นต้น โดยมีความ เชื่อว่าเมื่อแขวนตาแหลวไว้จะทำให้สิ่งที่ไม่ดีไม่สามารถเข้าบ้านเราได้ นอกจากตาแหลวก็ อาจจะมีหิน มีทราย ที่ชาวไทใหญ่ในหมู่บ้านเขาเอาไปทำพิธีกรรมด้วย เมื่อพระสงฆ์สวดมนต์

และทำพิธีกรรมเสร็จเรียบร้อยชาวไทยใหญ่จะนำหินและทรายเหล่านั้นมาโปรยตามพื้นที่บ้านเรือนของตนเพื่อขจัดสิ่งชั่วร้ายและโรคภัยไข้เจ็บให้ออกไปจากบ้านตนเอง...”

ภาพที่ 3 ตาเหลวที่ประดับไว้บริเวณบานหน้าต่างของบ้านกลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทยใหญ่

นอกจากการประกอบพิธีวานปะลึกที่กล่าวไปข้างต้น บางชุมชนในพื้นที่ยังมีการประกอบพิธีเลี้ยงเมือง หรือเลี้ยงผีเจ้าเมือง ชาวไทใหญ่เชื่อว่า วิญญาณของบรรพบุรุษหรือเป็นวีรบุรุษ ส่วนใหญ่เป็นจะนักรบ เมื่อสิ้นชีวิตจะกลายเป็นดวงวิญญาณที่มีอิทธิฤทธิ์ ชาวไทใหญ่อยกย่องให้เป็น “เจ้าบ้าน-เจ้าเมือง” และเมื่อมีการตั้งหมู่บ้านหรือสร้างเมือง ก็จะสร้าง “หอ” หรือ “ศาลเจ้า” เพื่อให้เป็นที่สิงสถิตของผีเจ้าเมือง เพื่อให้ปกป้องรักษาบ้านเมืองให้ร่มเย็นเป็นสุข เครื่องเซ่นไหว้ในพิธีกรรมเลี้ยงเมือง หรือเลี้ยงผีเจ้าเมือง ส่วนใหญ่ประกอบด้วยเหล้า 1 ไท ไก่อ่หนึ่งคู่ หรือที่ชาวบ้านในชุมชนเรียกว่า “เหล้าไทไก่อ่” เช่น ในชุมชนนาปลาจาด ตำบลห้วยผา อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้จัดพิธีเลี้ยงผีเจ้าเมืองเป็นประจำขึ้นทุกปีในเดือน 7 ด้วยเชื่อว่าพิธีกรรมนี้เป็นการสร้างความตระหนัก มีความระมัดระวังในการลบหลู่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน สร้างแรงยึดเหนี่ยว รวมถึงเป็นพื้นที่สร้างขวัญและกำลังใจของคนในชุมชน ดังคำบอกเล่าที่ว่า

“...บ้านไทใหญ่จะต้องมีเจ้าที่ประจำหมู่บ้าน มีมาตั้งแต่บรรพบุรุษ อย่างนาปลาจาด (ชื่อชุมชน) เลี้ยงปีละสองครั้ง อย่างบ้านอื่นอาจจะเลี้ยงปีละครั้ง ก็จะไม่เหมือนกัน แล้วแต่บ้านไหนที่เคยปฏิบัติมา ถึงจะมีสถานการณ์ไหนเราก็ด้องเลี้ยง ต้องทำ ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ตั้งสร้างขวัญกำลังใจให้กับชาวบ้าน ก็คือการได้เลี้ยง การที่จะได้ขอเจ้าที่เจ้าทางช่วยขจัดปัดเป่า ช่วยป้องกันภัยอันตรายต่างๆ อันนี้ถือว่าเป็นส่วนขวัญและกำลังใจ...”

“...คนที่ไม่ไปไหว้ผีเสื้อบ้านหรือเจ้าพ่อ และมีเจ้าที่ส่วนใหญ่จะเป็นคนเฒ่าคนแก่ พวกเขาจะเตรียมเครื่องเซ่นไหว้ต่าง ๆ ให้ผี เช่น ธูป เทียน ดอกไม้ หมากพลู น้ำส้ม น้ำแดง น้ำหวาน เหล้า เบียร์ ขนม เนื้อหมู ไก่ เป็นต้น ขณะเซ่นไหว้บูชาเจ้าพ่อ ผู้เฒ่าผู้แก่ก็จะขอพรจากเจ้าพ่อให้คนในชุมชนหายจากเป็นโรคโควิด ขอให้เจ้าพ่อคุ้มครองป้องกันภัย และขอให้โรคระบาดโควิดนี้หายไป ซึ่งพิธีกรรมนี้ก็จะเป็พิธีกรรมของชาวไทยใหญ่ คนกะเหรี่ยงก็จะไม่เข้าร่วม...”

อภิปรายผลการวิจัย

ระบบความคิด ความเชื่อ ที่ถูกสร้างขึ้นมาจากความเป็นสมาชิกของคนในชุมชน หรือบนพื้นฐานของระบบสังคมและบริบทของคนในชุมชน ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมหรือระบบสัญลักษณ์ ปรากฏการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ชายแดนไทย-เมียนมา ภายใต้สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 เช่น การเดินทางเข้าไปในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงแดง บ้านห้วยเสือเฒ่า ที่ต้องเดินทางเข้าไปยังพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ห้วยเตือ เพื่อไปสักการะเซ่นไหว้ ขอพรให้หมู่บ้านรอดพ้นจากโรคระบาด การเสี่ยงทายกระดูกไก่ เพื่อทำนายความสูญเสียชีวิตจากโรคระบาด หรือการทำพิธีวานปะลึก (สืบชะตา) การเลี้ยงผีเจ้าเมืองของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ เพื่อให้ชุมชนอยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากโรคภัย เป็นต้น พิธีกรรมเหล่านี้ถูกประกอบขึ้นมาอีกครั้งความความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ชายแดนเพื่อใช้ต่อรอง (Negotiate) กับการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 โดยหวังว่าพิธีกรรมดังกล่าวจะนำมาซึ่งความรู้สึกผ่อนคลายทางด้านจิตใจ มีผลกำลังที่จะดำเนินชีวิตต่อไปในช่วงวิกฤติของโรคระบาด สอดคล้องกับงานวิจัยของเจษฎา เนตะวงศ์ (2565) ที่ว่า กลุ่มชาติพันธุ์มีการเฝ้าระวังการแพร่ระบาดด้วยการใช้ภูมิปัญญาและการประกอบพิธีกรรมโบราณ เช่น การปิดชุมชน การอพยพย้ายถิ่นกลับเข้าสู่ป่าลึก เป็นปฏิบัติการที่แสดงให้เห็นว่ากลุ่มชาติพันธุ์ไม่ยอมจำนนต่อข้อจำกัดทางทรัพยากรที่จะยับยั้งและป้องกันตนเองจากการแพร่ระบาดของโควิด-19

การใช้ความเชื่อ พิธีกรรม เพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ชายแดนไทย-เมียนมา จังหวัดแม่ฮ่องสอน ในมิติของการดูแลสุขภาพ (Health care) ถือว่าเป็นการดูแลสุขภาพที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อ พิธีกรรม วัฒนธรรมท้องถิ่น หรือที่เรียกว่า การแพทย์พื้นบ้าน (Folk sector) ดังเห็นได้จากคนในชุมชนได้ร่วมกันประกอบพิธีกรรมเพื่อปัดเป่าสิ่งไม่ดีออกจากชุมชน ขณะเดียวกันความเชื่อของคนในชุมชนที่มีต่อพิธีกรรมที่จัดขึ้นนี้ก็ช่วยให้เกิดขวัญและกำลังใจให้กับคนในชุมชน เป็นวิธีการรักษาโรคอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นภายในชุมชนและมีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศวัฒนธรรม (Cultural ecology) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดพหุลักษณะทางการแพทย์ (Medical pluralism) โดยเชื่อว่าในชุมชนไม่มีระบบการแพทย์ใดที่สามารถตอบสนองความต้องการของมนุษยชาติได้ครบทุกมิติ การดูแลรักษาทางการแพทย์จึงต้องมีความหลากหลาย

ตามลักษณะการอยู่ร่วมกันในสังคมรวมทั้งวัฒนธรรมที่แตกต่างกันด้วย (Kleinman, 1980; โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2549; สังคม ศุภรัตนกุล, 2561)

ในประเด็นการใช้ความเชื่อ พิธีกรรม เพื่อเรียกขวัญและกำลังใจให้กับคนในชุมชนในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 มีหลายงานวิจัยที่มีการศึกษาวิจัย เช่นงานวิจัยของธิดารัตน์ วงศ์จักรตีบ, ภาณุวัฒน์ สุกุลสีบ และทัตพิชา สุกุลสีบ (2564) พบว่า ช่วงการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ชาวบ้านในชุมชนบ้านกิวท่ากลาง-ท่าใต้ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ได้นำผ้าแดง หรือเสื้อแดงมาห้อยไว้หน้าบ้าน หรือสะตวง และของอื่น ๆ มาวางไว้หน้าบ้าน เพื่อไม่ให้โรคโควิด-19 เข้ามาในบ้าน ซึ่งวิธีการปฏิบัติของคนในชุมชนที่กล่าวไปข้างต้นมีผลต่อจิตใจของผู้ที่ได้กระทำ รู้สึกมีที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ก่อให้เกิดกำลังใจที่จะต่อสู้ปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ที่กำลังประสบอยู่ เช่นเดียวกับงานวิจัยของอภิลักษณ์ เกษมผลกุล และสินีกันต์ แก้วกันหา (2563) พบว่า ในช่วงการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ชาวบ้านนิยมนำวัตถุมงคลตามความเชื่อในท้องถิ่นมาแขวนไว้หน้าบ้าน เช่น ตาแหลว ต้นกะเพรา ผ้าแดง และสามหมอ วัตถุมงคลเหล่านี้จะช่วยให้ชาวบ้านรู้สึกปลอดภัยเมื่ออาศัยอยู่ในบ้านมากขึ้น และเป็นเครื่องเตือนใจไม่ให้ออกจากบ้าน เกิดความไม่ประมาทในการดูแลตนเอง ซึ่งเป็นผลที่ดีในการช่วยกันป้องกันโรคระบาด ขณะที่งานวิจัยของภาณุวัฒน์ สุกุลสีบ (2566) พบว่า กลุ่มศรัทธา วัดปงสนุกเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ได้จัดทำหุ่นพยนต์ขึ้นมาในช่วงการระบาดของโรคโควิด-19 โดยหุ่นพยนต์มีฐานะเป็นทหารของเจ้าพ่อประตูผา ทำหน้าที่ในการปกป้องไม่ให้โรคโควิด-19 เข้ามาในตัวเมืองลำปาง และช่วยในการผ่อนคลายความคับข้องใจ คลายความรู้สึกตึงเครียด จากการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 รวมทั้งเป็นการแสดงทางวัฒนธรรมท้องถิ่นด้วย เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ในการดูแลสุขภาพความเจ็บป่วยทางการแพทย์จึงจำเป็นต้องมีหลายระบบเพื่อที่จะแก้ปัญหาสุขภาพอย่างรอบด้าน (วิชัย โชควิวัฒน์, สุวิทย์ วิบูลผลประเสริฐ และ ประพจน์ เกตวรากาศ, 2553) เนื่องจากการแพทย์กระแสหลักที่ดำเนินการให้การช่วยเหลือผู้ที่กำลังเผชิญกับการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ซึ่งเป็นโรคระบาดครั้งใหญ่ของโลกอาจไม่สามารถตอบสนองได้อย่างเพียงพอและไม่สามารถแก้ไขปัญหาระบาดของโรคได้อย่างสำเร็จ การแพทย์ทางเลือกจึงเป็นทางออกหนึ่งที่สามารถช่วยบรรเทาปัญหาที่เกิดขึ้นได้

การประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ชายแดนไทย-เมียนมา จังหวัดแม่ฮ่องสอน หากพิจารณาจากการประกอบพิธีกรรมที่เกิดขึ้นถือได้ว่าเป็นการกระทำทางประเพณี (Traditional) เป็นปฏิบัติการของคนในชุมชน (Practice of community) ที่กระทำขึ้นเพื่อให้ตนเองและคนในชุมชนรอดพ้นจากความเจ็บไข้ได้ป่วยจากการระบาดของโรคโควิด-19 โดยพิธีกรรมมีส่วนช่วยปลอบประโลมทางจิตใจ (Mental comfort) ในช่วงเวลาที่ยากลำบาก ขณะเดียวกันพิธีกรรมที่เกิดขึ้นนี้ก็สะท้อนให้เห็นความรู้สึกร่วม (Collective consciousness) ของคนในชุมชนที่มีร่วมกัน หรือเป็นความสำนึกร่วมทางชาติพันธุ์ (Ethnic consciousness) และเชื่อว่าผู้คนสามารถเอาชนะความกลัวและความวิตกกังวลในรูปแบบอื่น ๆ และบางครั้งอาจนำไปสู่การเรียกร้อง การสร้างทางออกร่วมกันเกี่ยวกับการป้องกันการแพร่ระบาดของ

โรคโควิด-19 สอดคล้องกับงานวิจัยของ Khanna, Chakrabarti & Indraganti (2021) พบว่า สำเนิกร่วมเป็นชุดของความคิดและแนวคิดร่วมกันของคนในสังคมและมีพลังก่อให้เกิดการรวมกลุ่มภายในชุมชน ซึ่งในกรณีสถานการณ์การเกิดโรคระบาดโควิด-19 สำเนิกร่วมของคนในสังคมเกิดขึ้นในลักษณะของความรู้สึกร่วมกัน (Feeling of togetherness) เกี่ยวกับสุขภาพและการต่อสู้กับโรคโควิด-19

ความเชื่อ พิธีกรรม ของกลุ่มชาติพันธุ์ที่กล่าวไปข้างต้นนี้อาจมีความเกี่ยวข้องกับอำนาจเหนือธรรมชาติ (Supernatural power) สิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือผีที่มีอำนาจดลบันดาลให้ชุมชนเกิดความสงบสุข ซึ่งในประเด็นความเชื่อเรื่องผีของคนในภาคเหนือ นั้น มีความสัมพันธ์กับการสร้างเสริมสุขภาพที่เชื่อมโยงกับทรัพยากรธรรมชาติ และเป็นทางเลือกหนึ่งในการแก้ปัญหา ต่อรอง การวิงวอน ตลอดจนการแลกเปลี่ยนผ่านความศรัทธาส่วนบุคคลที่เกิดจากการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์โดยมุ่งหวังให้ปัญหาที่เผชิญอยู่ได้รับการแก้ไข (สามารถ ใจเตี้ย และ วราคณา สินธูยา, 2562) ขณะเดียวกันอำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับผีก็มีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของผู้คนในเขตภาคเหนือเป็นอย่างยิ่ง โดยมีเป้าหมายของเน้นไปที่การสร้างเสริมกำลังใจให้ผู้ศรัทธา มีกำลังใจในการแก้ไขปัญหาที่ตนเอง ครอบครัวและชุมชนกำลังประสบ ทั้งนี้บุคคลเฝ้าระวังเกี่ยวกับการรักษาโรค ได้ดำเนินผ่านสัญลักษณ์ที่มีความหลากหลายแตกต่างกันตามสภาพพื้นที่และชาติพันธุ์แต่ละแห่ง (สามารถ ใจเตี้ย, 2561)

อนึ่งมาตรการการป้องกันการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ด้วยการรณรงค์ให้บุคคลล้างมือ การสวมหน้ากากอนามัย หรือการปฏิบัติตามมาตรการทางแพทย์และสาธารณสุขเพื่อลดความเสี่ยงในการติดโรคโควิด-19 อาจเป็นพิธีกรรมใหม่ หรือที่เรียกว่าชีวิตวิถีใหม่ (New normal) ได้ถูกสถาปนาขึ้นในช่วงเวลาของการระบาดของโรคโควิด-19 โดยมีผู้เชี่ยวชาญด้านสุขภาพเป็นผู้แนะนำ รวมทั้งการทักทายด้วยการชนข้อศอกหรือกอดลม (Air hugs) และการสวมหน้ากาก เริ่มกลายเป็นวิถีแห่งการแสดงความรักต่อสังคมไปพร้อมกับกลายเป็นวิถีที่พิสูจน์ได้ทางวิทยาศาสตร์ว่าสามารถช่วยลดความเสี่ยงในการแพร่กระจายของโรค อย่างไรก็ตามในมิติของความเชื่อ พิธีกรรม รวมทั้งศาสนาก็มีบทบาทสำคัญในช่วงที่มนุษย์กำลังเผชิญกับโรคระบาด ผู้สอนศาสนา หรือนักบวชสามารถโน้มน้าวจิตใจและเข้าถึงอารมณ์ความรู้สึกของผู้คนที่กำลังหวาดกลัวโรคระบาดได้ดีกว่านักวิทยาศาสตร์ ในสถานการณ์ที่มนุษย์กำลังทุกข์ทรมาน ปวดร้าว หวาดกลัว และเครียดกับโรคระบาด มนุษย์กำลังต้องการสิ่งที่มาเยียวยาจิตใจให้ฟื้นคืนสู่สภาพปกติ ซึ่งเป็นการฟื้นฟูทางจิตวิญญาณ (Spiritual renewal) สิ่งนี้คือประสบการณ์ที่ช่วยให้มนุษย์เดินไปข้างหน้าได้อย่างมั่นใจ (Kowalczyk et al., 2020; นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ, 2564) ดังนั้นจึงปฏิเสธไม่ได้ว่าความเชื่อ และพิธีกรรมที่กลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ชายแดนไทย-เมียนมาได้ประกอบขึ้นมานั้น มีส่วนที่จะทำให้พวกเขา รู้สึกอบอุ่นใจ มีความรู้สึกปลอดภัย อย่างน้อยก็ได้รับการผ่อนคลายความตึงเครียดจากโรคระบาดที่มองไม่เห็นตัวตน และเป็นเครื่องมือสำคัญในการที่จะก้าวต่อไปหากมีโรคอุบัติใหม่เกิดขึ้น

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย เรื่อง ความเชื่อและพิธีกรรมเพื่อยึดเหนี่ยวจิตใจภายใต้สถานการณ์โควิด-19 ของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ชายแดนไทย-เมียนมา จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย

ความเชื่อและพิธีกรรมที่จัดขึ้นมาในช่วงของการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ยังคงเป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นมาตามความเชื่อของคนในชุมชน ไม่ใช่พิธีกรรมที่จัดขึ้นมาใหม่ เพียงแต่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดให้เหมาะสมกับสถานการณ์ โดยสาระสำคัญของพิธีกรรมนั้นคือ การเกิดสิ่งที่เป็นสิริมงคล ปิดเป่าความชั่วร้ายให้หมดไปจากชุมชน ดังนั้นหน่วยงานท้องถิ่นในชุมชนควรต้องมีการอนุรักษ์ รักษาขนบธรรมเนียม ประเพณีความเชื่อดั้งเดิมเอาไว้ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของระบบการรักษาโรคที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ชายแดนไทย-เมียนมา จังหวัดแม่ฮ่องสอน สำหรับใช้ในการเยียวยาความรู้สึกทางด้านจิตใจ การสร้างความมั่นใจในการรอดพ้นจากภัยของโรคระบาด ขณะเดียวกันก็เป็นมาตรการทางสังคมหนึ่งที่ช่วยป้องกันและควบคุมการแพร่ระบาดของโรคอุบัติใหม่อื่น ๆ ต่อไปในอนาคต

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ในพื้นที่ชายแดนไทย-เมียนมา จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่หลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งการวิจัยครั้งต่อไปอาจมีการขยายในการศึกษาเกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ที่นำมาใช้ในการรักษาโรคทั้งทางกาย จิตใจ ตลอดจนบริบทของความเชื่อ พิธีกรรมในการป้องกันและควบคุมโรคในพื้นที่

เอกสารอ้างอิง

- กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข. (2563). รายงานสถานการณ์โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ฉบับที่ 256 วันที่ 16 กันยายน 2563. ศูนย์ปฏิบัติการภาวะฉุกเฉิน กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข.
- กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข. (2563). 10 ความวิตกกังวลของคนไทย ในวันที่โควิด-19 ยังระบาด. ออนไลน์. สืบค้นเมื่อ 10 ธันวาคม 2566 แหล่งที่มา: <https://dmh.go.th/news-dmh/view.asp?id=30339>
- การจัดการค้าชายแดน. (2562). การค้าชายแดน จังหวัดแม่ฮ่องสอน.จังหวัดแม่ฮ่องสอน. ออนไลน์. สืบค้นเมื่อ 10 เมษายน 2566. แหล่งที่มา: <https://www.maehongson.go.th/new/border-trading/>.
- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. (2549). *พหุลักษณะทางการแพทย์: มุมมองมานุษยวิทยากับความหลากหลายของวัฒนธรรมสุขภาพ. ในพหุลักษณะทางการแพทย์กับสุขภาพในมิติสังคมวัฒนธรรม*. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์และยงศักดิ์ ตันติปิฎก. (2550). *สุขภาพไทย วัฒนธรรมไทย*. นนทบุรี: สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ.
- เกษภา เนตะวงศ์. (2565). การต่อสู้ ต่อรองของชุมชนชาติพันธุ์กับการแพร่ระบาดของโคโรนาไวรัส (COVID-19). คลังข้อมูลจดหมายเหตุดิจิทัล โควิด-19 ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. *ออนไลน์*. สืบค้นเมื่อ 20 พฤษภาคม 2566. แหล่งที่มา: https://db.sac.or.th/covid-19/th/article-details.php?atc_id=101#
- ธิดารัตน์ วงศ์จักรดี, ภาณุวัฒน์ สกุลสืบ และ ทัดพิชา สกุลสืบ. (2564). พิธีกรรมการป้องกันโรคโควิด-19 ของชุมชนบ้านกิวท่ากลาง-ท่าใต้ หมู่ที่ 7 ตำบลบ้านกิว อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง. *วารสารมังรายสารสถาบันภาษาและวัฒนธรรมนานาชาติ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย*. 9 (1), 65-79.
- นฤพนธ์ ดั่งวิเศษ. (2564). ความหวัง กำลังใจ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และโควิด-19. *ออนไลน์*. สืบค้นเมื่อ 19 ธันวาคม 2566. แหล่งที่มา: <https://www.sac.or.th/portal/th/article/detail/247>
- ภาณุวัฒน์ สกุลสืบ. (2566). หุ่นยนต์กับการป้องกันโรคโควิด-19: กรณีศึกษาตามแนวคิดคตินวิทยา 3 มิติของกิ่งแก้ว อุตถากร. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ปริทัศน์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง*. 11 (1), 79-89.
- วิชัย โชควิวัฒน์, สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ และ ประพจน์ เกตรา กาศ. (2553). *รายงานการสาธารณสุขไทยด้านการแพทย์แผนไทยการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ ทางเลือก*. กรุงเทพมหานคร: สำนักวิชาการกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข.
- วิภานันท์ ม่วงสกุล, ระวี ดิษฐจร, บัณฑิตย์ เพ็งศรี และนิตยา วิโรจนะ. (2565). พหุลักษณะทางการแพทย์เพื่อป้องกันโรคโควิด-19. *วารสารพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยสยาม*. 23 (45), 99-111.
- สังคม ศุภรัตน์กุล. (2561). การเลือกแบบแผนการรักษาการเจ็บป่วยของครัวเรือนในพื้นที่ชนบทอีสาน. *วารสารความปลอดภัยและสุขภาพ*. 11 (2), 12-22.
- สามารถ ใจเตี้ย. (2561). การสื่อสารพิธีกรรมล้านนาเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ. *วารสารวิชาการนวัตกรรมสื่อสารสังคม*. 6 (2), 142-151.
- สามารถ ใจเตี้ย และ วราภรณ์ สินธูยา. (2562). ฝึกล้านนาในมิติการสร้างเสริมสุขภาพชุมชน. *วารสารวิจัยราชภัฏพระนคร สาขาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี*. 14 (2), 161-169.
- โสภี อุ้นทะยา. (2557). วากรรมชายแดน. *วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง*. 10 (3), 49-68.
- อภิลักษณ์ เกษมผลกุล และ สินีกันต์ แก้วกันหา. (2563). รูปแบบและบทบาทความเชื่อในสถานการณ์ไวรัสโคโรนา: การศึกษาความเป็นพหุวัฒนธรรมในสังคมไทย. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา*. 28 (3), 260-286.

- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. (2549). *พหุลักษณะทางการแพทย์กับสุขภาพในมิติสังคมวัฒนธรรม*. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- Khanna, A., I, N., Chakrabarti, R., & Indraganti, P.K. (2021). Does Collective Consciousness Compromise during Epidemics and Pandemics?. *EAI Endorsed Transactions on Smart Cities*. 5 (13), 1-7.
- Kleinman, A. (1980). *Patients and Healers in the Context of Culture: An Exploration of the Borderland between Anthropology, Medicine, and Psychiatry*. Berkeley: University of California Press.
- Kowalczyk, O., Roszkowski, K., Montane, X., Pawlitzak, W., Tylkowski, B., & Bajek, A. (2020). Religion and Faith Perception in a Pandemic of COVID-19. *Journal of Religion and Health*. 59, 2671–2677.
- SDG Move. (2564). SDG Updates สำนวณผลกระทบของโควิด-19 ต่อสุขภาพจิตของคนไทยใน 1 ปีที่ผ่านมาเพื่อดูแลสุขภาพจิตใจกันให้มากขึ้นในปี 2564. *ออนไลน์*. สืบค้น 24 ธันวาคม 2566. แหล่งที่มา: <https://www.sdgmovement.com/2021/01/13/sdg-updates-impact-covid-19-mental-health/>